

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

[Ḥamishah Ḥumshe Torah]

‘im targum Onkelos, u-ferushe Rashi u-ve’ur ye-targum Ashkenazi

Sefer Be-reshit

Premsla, Yitṣḥaq Itsaḥ ben Tsevi Hirsh

Ofenbakh, 568 [1807 oder 1808]

10

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-10084

אֲשַׁחֲרֶה בְּעִבּוֹר הַיְעֻשִׁים :
 לָב וַיֹּאמֶר אֶל-יְהוָה יָחַר לִאֲדָנִי
 וְאֲדַבְרָה אֶת-הַפֶּעַם אוֹיְבֵי
 יִמְצְאוּן שָׁם עֵשֶׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא
 אֲשַׁחֲרֶה בְּעִבּוֹר הַיְעֻשִׁים :
 לָב וַיִּלֶּךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כָּלָה לְדַבֵּר
 אֶל-אַבְרָהָם וְאַנְרָהָם שֶׁב
 לְמִקְמוֹ : שלישי יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי
 הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בְּעֶרְבַּ וְרוֹט

פֶּעַר דַּעֲרֵכֹן, אֹם דִּוְעֵר צוֹאֲנָה
 צִיג ווִילְעֵן : (לָב) יַעֲנֵר, מִיּוֹן
 הַעֲרָר ! עֲרִצִּירַנֶּע נִיכְט, אִיךְ
 ווִילֵל נֹר נֶאָךְ דִּוְעוּ מֵאֶהֱל
 פֶּאָרשְׁטֵעֲלֵעֵן, וואָן מֵאָן טוֹ
 צַעֲרוֹן דֹּא זַעֲר־בּוֹט פֶּינְדֵעֵן
 זאָלֵטֶע ? עֵר שְׁפֶרֶאך, זאָ
 וועֲרַדֶּע אִיךְ נִיכְט פֶּעֲרַדַּעֲרֵכֹן,
 אֹם דִּוְעֵר צַעֲהֹן ווִילְעֵן :
 (לָב) דַּעֲר עוֹוִינֶע גִינֵג הַיְנוֹוֶעג,
 אָלו עֵר מִיט אַבְרָהָם אוֹיֹב
 גִּרַעֲרַעֲט הַאָטֶטֶע, אַבְרָהָם
 אַבַּעַר קַעֲרֹרֶטֶע אָן זײַנְעֵן
 אָרֶט צוֹרִיק :
 יט (א) דִּיא כִּיִּדַעֵן עֲנַעֲל
 קאַטֶען אַבַּעֲגֶרוֹ נֶאָךְ
 סְדוֹם, רוֹט, זאַם

תרגום אונקלוס

אֲחַבֵּל כְּרִיל עֶסְקִין : (לָב) וַאֲמַר לֹא
 כָּעוּן יִתְקַף רוֹגֵיָא דִּי וַאֲטִלִּיל כְּרַם
 זִמְנָא דִּיא טִיִּים יִשְׁתַּחֲוִין תַּמְן עֶסְקִיא
 וַאֲמַר לֹא אֲחַבֵּיל כְּרִיל עֶסְקִיא :
 (א) וַאֲסַתְּלַק יְהִרְא־דִּי כִּד שְׁצִי
 לְטַלְלָא עִסְדִּיאַבְרָהָם וַאֲבָרָהָם תָּב
 לְאַתְרֵיהּ :
 יט (א) וַעֲלוּ תִרְוִין טַלְאֲבִיא לְסְדוֹם
 כְּרַטְשָׂא וְרוֹט יִתִּיב

רשי

מִשָּׁה (שְׁמוֹת ב') : (לָב) אִוְלִי יִמְצְאוּן שָׁם
 עֶשֶׂר עַל הַפְּחוֹ' לֹא בִיקֶשׁ, אֲמַר דוֹר הַמְּבוּל
 הִיָּה ח' נַח וְכִיּוֹכְשִׁיהֶם וְלֹא הַגִּילִי עַל דוֹרֵם
 וְעַל ט' ע"י כְּדוֹף כְּבֵד בִּקֶּשׁ וְלֹא מִנַּח : (לָב)
 וַיִּלֶּךְ ה' וְגו' כִּיּוֹן שְׁנַתְּתַק הַסִּיגוֹר הַלֵּךְ לוֹ
 הַדִּין : וְאַנְרָהָם שֶׁב לְמִקְוֵי' נַסְתַּלַּק הַדִּין
 נַסְתַּלַּק הַסִּיגוֹר וְהַקְטִיגוֹר מִקְטַדְג וְלִפְיִכְךְ
 וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדוֹמָה לְהַשְׁחִית' וְהִנֵּה
 שְׁנֵי לְבָשָׂר אֶת שְׂרָה כִּיּוֹן שַׁעֲשֵׂה טַלְמִחוֹתוֹ
 נַסְתַּלַּק לוֹ :
 יט (א) הַמַּלְאָכִים וְלִהְיוֹן קִרְא' אֲנָשִׁים
 כַּשְׁהִיָּה שְׁכִינַה עִמָּהֶם קִרְא' אֲנָשִׁי' .
 ד"א אַבֵּל אַבְרָהָם שִׁכְחוּ גְדוּל וְהִיוּ הַמַּלְאָכִים
 לוֹט קִרְאִים מַלְאָכִים : צַעֲרַב' וְכִי כָל כֶּךְ אֶהוּ
 הַמַּלְאָכִים

באור

כִּלָּה צִהָם, הַעֲנִין אֶחָד עִם לֹא אֲשַׁחֲרֵה : (לָב) אִךְ הַפֶּעַם, עֲנִינוּ לַמַּעַט, כְּמוֹ רַק,
 וּשְׁעוּרוֹ אִךְ הַפֶּעַם הַזֶּה, וְכֵן תִּרְגַּם אֲנִקְלוֹס וַיִּבְע, בְּרַם זִמְנָא דִּיא, וְכֵן מִתּוֹרַגְס
 בִּלְא : וַיֹּאמֶר, הַקְּבִ"ה לֹא אֲשַׁחֲרֵה וְגו', וְלִפִּי דַעַת הַרַשְׁבָּ"ס כָּל אֵלוֹ הַתְּשׁוּבוֹת הֵן דְּנָרִי
 הַמַּלְאָךְ הַגְּדוֹל שָׁהֵם נִשָּׂא הַשֵּׁם שׁוֹמְרוֹ, וְכֵן אַבְרָהָם שֶׁהַתְּפִלָּה לֹא אִיוֹ הַתְּפִלָּה רַק עִמּוֹ דְּבַר
 לְהַשִּׁיב לוֹ דְּבַר מִזֶּה ה' אַבֵּל הַתְּפִלָּה הִיא לֵה' לְבַד, וְאִין סַפֵּק שֶׁכֵּן הִיא כּוֹנֵגת הַרַשְׁבָּ"ס,
 וְעִין א"ש נִתְ'ס כַּפְסוֹק שִׁחַ"ו : (לָב) וְאַבְרָהָם שֶׁב, מִן הַמִּקְוֵים שְׁלוֹה שֶׁם הַמַּלְאָכִים כִּי
 שֶׁם כְּאֹזֵר לוֹ זַעֲקַת סְדוֹם וְגו' וְשֶׁם הַתְּפִלָּה : לְמִקְוֵי, אֵל אֲלֵנוּ מִיִּרְאָה :
 יט (א) וַיִּקָּם לְקִרְאָתָם, מִקְרָא קִנְרַה הוּא וְעִנִּינוּ וַיִּקָּם לְלַכְתָּ לְקִרְאָתָם אוֹ וַיִּקָּם
 וַיִּלֶּךְ

ואם עכען אים טהארע פאן סרום : אלו ער זיא זאהע , שטונד ער אויף , גינג איהנען ענטגענען , ביסטע ויך מיט דעם אנגעוילכט צור ערדע : (כ) אונד שפראך , הערט דאך , מיינע רזעררען ! קערהרט דאך איין אין דאן הויז אייערו דיהנערן , אונד איכערנאכטעם דאך , נאך- דעם איהר אייערע פיסע געוואשען : מארגען קאנטט איהר פרייה אויפשטעהן , אונד אייערן וועגגען : זיא שפראכען , ניין ! וויר

ישב בשער-סדם וירא-לוט ויקם לקראתם וישתחו אפים ארצה : ויאמר הנה נא אדני סורו נא אל-בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלכתם לדרככם ויאמרו לא

חול 5 גנוסה כי

רש"י

תרגום אונקלוס

המלאכים מתברון לכדום אלא מלאכי רחמי היו ומעתיבים שמי זיכל אנרהם לליוד עליה סניגוריא : ולוט יושב בשער סדום יסב כתיב אותו היום מיטרו שופט עליהם : וירא לוט וגו' מבית אנרהם למד למור על האורחוס : (ב) הנה נא אדני הנה נא אתם אדוני לי חזר שערתי עלי ד"א נרוכים אתם לתת לב על הרשעים הללו אלא יכירו בכסו חו היא ענה נכונה : סורו נא עקשו את הדך לביתי דך עקלתן אלא יכירו אתם נכנסין אס לכך כאשר סורו נ"ר : ליטו ורחמי רגליכם וכי

יתיב פתרע דסרום וחואילוט וקם לקראתהון ויסניד על-אפוחי על-ארעא : (ג) ואמר פקעו פקעו רבובי וורו כעון לבית עבדכו וביתי ואפוחי רגליכו ותקרטו ותהכו לאורחכו ואמרו לא אלהן

באור

וילך לקראתם , וכן מתורגם בל"א : אפים , על פניו , עד שס אפיו בארץ , וכנה הכתיב הפנים באפים לפי שהאפים אהם הנחמדים גבוהים על הפנים : (ב) הנה , עלת הן תמיש להזמנת הדבר וגזה לפעמים בתוספת ה"א ובדגש ה"טן לעולם ואז נירי ה"א תשתנה לחירק קטן , והט"ן תמיד בניירי , חן וזה לבד שהט"ן בסגול , ועיין מה שכתבתי בתקון סופרים ע"ז , והנה רש"י פי' הנה נא אדני הנה נא אתם אדוני לי חזר שערתי עלי , והרעבון מפרש לשון תחנה וסב על הזמנת הבית אשר אמר לתת להם ושיעורו , אדני , הנה נא בית עבדכם מוזין למניכס וסורו שמה : אדני , בפתח ה"טן והוא חול לדעת כל המפרשים והוא לשון רבים וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע , רבובי , וכן מתורגם בל"א : סורו נא אל בית עבדכם , לשון הרלב"ע כאשר תמצא מלת סור ואחריה על"ס היא במשמעה ואס אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטן , (ד"ל מלת אל שהי" בסגול הנקרא פתח קטן , או מלת לי או ליטו איה שגשתנה בהס הסגול לתטעה אחרת) , טעמה שיסור ממוקשו וילך א הקורא או א המוקס הנקרא כמו סורה אלי (שופטים ד' י"ח) עכ"ל , וכלל נכון הוא , ועכ"ז מנאט גם בל"א אל"ף אחריה , ופירוש' שילך א הקורא כמו סורה שנה פה (רות ד' א') , ועיין מה שכתבתי עוד בפ' וימי בפסוק וירא יוסף וגו' להסיר אתם וגו' (בראשית ע"ח י"ז) : וליטו ורחצו רגליכם , לפי פשוטו פירושו וליטו אתם שרחצו רגליכם , וכן מתורגם בל"א : והשכמתם והלכתם לדרככם , ראה אותם כהולכי ארצות לא יתעבבו בעיר , וזאת והאכמתם והלכתם

כי ברחוב נגליו: ג ויפצרו בם
מאד ויסרו אליו ויבאו אל ביתו
ויעש להם משתה ומצות אפה
ויאכלו: ד טרם ישכבו ואנשי
העיר אנשי סדם נסבו על הבית

וויר וואללען אויף דער
שטראסע איבערנאכטען:
(ג) ער דראנג אבער זאָ זעהר
אין זיא, דאָס זיא בייא איהם
איינקעהרטען: זיא קאמען
היו ויין רהויו, ער מאכטע
איהנען איינע מאהל צייט
צורעכט, אונד בוק אינגעווייר
טע פלארען, אונד זיא אסען:
(ד) זיא דראכטען זיך נאך

טנער

ניכט נידער געלעגט, אלו ריא שטארטלייטע, דיא לייטע פאן סדום, דאָ
הויו אומרינגטען,

תרגום אונקלוס

רש"י

אלהן ברחובא נבית: (ג) ותקיף בהון
לתרא וורו לותיה ועלו לביתיה
ועבר להון משתיא ופשייר אפה להון
ואכלו: (ד) ערלא שכיבו ואנשי
קרתא אנשי סדום אקיפו על ביתא
בעלימא

וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואח"כ רוקן
ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה רחמי
אלא כך אמר לוט אס כשיבאו אנשי סדום ויראו
שכבר רחמי רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר
עברו ב' ימי' אונ' שנאו לביתך ולא הודעתנו
לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליה'
שיהיו נראין כמו שנאו עכשיו לפיכך אמר לינו
תחלה ואמר כך רחמי: ויאמרו לא ולאברהם
אמרו כן תעשה מכאן שמתרביץ לקטן ואין
צרחונה של עיר כלין: (ג) ויסרו אליו. עקשו את הדרך ללד ביתו: ושנות אפה" כסח היה:
(ד) טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כך נדרש נב"ר טרם ישכבו ואנשי העיר היו צפיה'
של

באור

והלכתם לדרככם אס תרמי' (הרמב"ן): ויאמרו לא, לא נסור א ביתך: כי ברחוב
גליו, אס צרחונה של עיר כלין: גליו, מבנין הפעיל, ועכ"ז הוא פעל עומד: (ג)
ויפצרו בם מאד, לאן סנור בכל מקום יורה על רבוי דברים בדברי פוסים האחד
על חניו להעבירו על רטנו, ולהכריחו ברוב פושטו, ולכן תרגם יב"ע, ופייס,
על כונת רבוי הדברים, ואנקטם תרגם, ואתקיף, על כונת ההכרח, וכן מתורגם
בל"א: משהרה, קניעות סעודה על היין בהיות היין אהוב אגלו כמו שהוכיח סומו
על תחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמול את יצחק לגדולי הדוד שהיו
מורגלים בכך בעת שמחתם (ר"ע ספורטו), ולי נראה שאברהם לא עשה להם משתה
לפי שהיו נחמדים לדרכם שהי' ביום ולכן מהר אברהם בכל עשיותיו וגם טיה לעשות
ענות שהם חרות דקות שנאסות מהר על הגמלים, אבל כאן לפי שלטו אגלו, הי'
לו שהות לאסות מנות ולעשות משתה: (ד) טרם ישכבו ואנשי העיר, כל טרם שנמקרא
לשון עד לא הוא כמ"ש רש"י בפסוק וכל שית השדה טרם יהי' בארץ (בראשית ב' ה'),
וכמ"ש שם, ונא אחריו הפעל העתיד טרם יהי', טרם ינחם, טרם יכנה (שמואל א'
ג' ג'), על הזמן אשר מומנו ידבר, כי אז הי' הדבר בעתיד, ואס תפרשו בל"א נרדף
שתעתיק הזמן לעבר, כי כן משפט הלשון ההיא להסב הוראת הזמן על העת אשר
בה עומד המדבר, ואז הדבר נעשה כבר, לכן שינה המתרגם האשכנזי הוראת הזמן
מעתיד לעבר: ואנשי העיר אנשי סדם, לפי פשוטו הוא לתוספת באור אנשי העיר
שהם

מִנְעֵר וְעַד זִקֵּן כָּל הָעַם מִקְצֵה:
 ס וַיִּקְרְאוּ אֶל לֹט וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר
 אֵיךְ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלֶיךָ
 הַלַּיְלָה הוֹצִיָאם אֵלֵינוּ וְנִדְעָה
 אֲתָם: וַיֹּצֵא אֱלֹהִים לֹט
 הַפְתַּחְתָּהּ וְהַדְלַחְתָּ סָגַר אַחֲרָיו:

פֶּאָן יוֹנָג בִּין אֶלֶט : דֶּאָן
 גֶּאָנְצֶע פֶּאָלֶק , אוֹיִן יַעֲרֵעַם
 עֲנַרַע דַּעַר שְׂטֶאָרְט : (ה) זִיא
 רִיפֶען דַּעַם לֹט , אֹוֹנְד
 שְׂפֶרֶאָלֶען צו אֵיהֶם , וּוָא זִינְד
 דִּיא מֶאָנְגֶּער , וּוְעֶלֶכֶע דִּיזַע
 נֶאָלֶט צו דִּיר גַּעקֶאָמֶען
 זִינְד ? כִּרִּינְגַע זִיא צו אֹוֹנְד
 הַעֲרִיז , דֶּאָס ווִיר זִיא נֶאָהֶער
 קַענְגַען מֶאָנְגַען : (ו) דֶּאָ גִּינְג
 לֹט דִּינֶאָוִין פֶּאָר דַּען אִיִּין-
 גֶּאָנְג דַּען הוֹזַעַם צו אֵיהֶנְגַען : דִּיא מַהִירַע אָכַעַר שְׁלֶאָם עֵיהֶינְטַעַר זִיךְ צו : אֹוֹנְד

תרגום אונקלוס

רש"י

מעליקטא ועד סקא כל עטא מסופיה:
 (ס) וקרו ללוט ואמרו ליה אן גבריא
 דאתי לותך פליליא אפקעו לותנא
 ונבע יתהון: (ו) ופק לותהון לוט
 לתרעא ודשא אתך בתרוהי: (ז) ואמר

אל מלאכים שהיו שאלים ללוט מה עינים
 ומעשים והוא אומר להם רובם רשעים עוד
 מדברי' בהם ואנשי סדום וגו' . ופשוטו של
 מקרא ואנשי העיר נסבו על הבית על שהיו
 רשעים נקראים אנשי סדום כמו שאמר הכתוב
 ואנשי סדום רעים וזמאים : כל העם וקנה
 העיר עד הקנה שאין אחד מוסה בידם שאפי'
 כדריק א' אין בהם : (ה) וכדעה אותם במשכב
 וזכר כמו אשר לא ידעו אים

באור

זהם אנשי סדום, ויתורגס כל"א במלת (נפחמלך): נסבו, מנתי כפעל מן הכפולים;
 כל העם מקצה, הכוונה מכל קנה מן העיר, והוא מקרא קצר כמו אמר מן הקנה א
 הקנה, וכן מתורגס כל"א, וכל להודיע שאפי' א' או עשרה שאמר לאברהם לא נמצא
 בהם: (ה) ונרעה אחם, במשכב זכר, כי שרש ידע כתיי לכיבה כמו אשר לא ידעו
 אים, והאדם ידע את סוה אשתו (בראשית ד' א'), ועיין מה שכתבתי שם, והמתרגס
 ללשון משכב תרגס (קעגן), וכן אשר לא ידעו אים (ערכאנט), כי הכל טיבע מלשון
 ידיעה ממש, והוא א' האהבה (ליבן), וא' ההגנה (פערוזרנן), וא' העגלה (ביית
 וואהגן), ובעל מכלל יופי פי' וכדעה אותם מי הם להרגס והוא מן הרד"ק בשופט'
 (י"ט כ"ב), אבל לפי מה שרצה לפייסם בשתי בנותיו לזכות עמהן, נראה שהיתה
 כוונתם למשכב, וכ"כ הרד"ק בסוף דבריו שם: (ו) הפתחה, א' הפתח והה"א שנסוף
 במקום למ"ד בתחלה, והפתח הוא החלל שבו נכנסים ויוצאים, והדלת הוא הסובב
 לכעול ולפתוח, ודעת הראש"ע שאין התי"ו שרשית נדלת נעבור שנוצח נגדה על דל
 שפתי (תהלים קמ"א ג'), שגפלה התי"ו עכ"ד, ומה יושדשו שדל שפתי הוא מענין דלת,
 אולי הוא מלשון רוחמת כמו דל"ו עיני למרום (ישעי' ל"ח י"ד), כאשר חננו המוקדק
 כתי יוסה לענין זה, וכן פי' רש"י שם דל שפתי היא שפה העליונה, גם לו יהי
 כדבריו בניאור על דל שפתי, אין להוציא השרש מוולה אחת הוצאה על דרך הזרות,
 ולהניח הרבים, והנכון לדעתי כדעת הרד"ק בשרשים שרש דלת על משקל קפת,
 וזה אפי' בנטייתו ונקובו, כי כאשר נאמר מן קפת, באיתן קפת (בראשית מ"ט כ"ד),
 כן מן דלת, חר נדלתו (מלכים ב' י"ב י'), שניהם נדגש התי"ו, מן קפת, וקשיות
 נערים (ישעי' י"ג י"ח), ומן דלת, ושתיים דלתות לקלתות (ישוקל מ"א
 ס"ד), ושתיי הרבות התי"ו רש"י בשרשים;
 ומה שהי"ן נדגש בסנ"י
 הרבים

וַיֹּאמֶר אֲרִנָּה אֲחִי תִרְעוּ :
 הַתְּהַדְנָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר
 לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאֵהֶנָּה
 אֶתְהֵן אֵלַיְכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן בְּטוֹב
 בְּעֵינַיְכֶם רַק לְאִנְשֵׁים הָאֵלֶּה
 אֶל־תַּעֲשׂוּ דְבַר בִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ
 בְּצִל קַרְהֵי : וַיֹּאמְרוּ יְגִישׁ
 הַלֵּאָה

(ו) ואמר שפראך , מיינע
 ברודער ! דהאנדערעלט דאך
 ניכט זא באזע : (ח) וואלאן !
 איד האבע צווייא טאכטער ,
 וועלכע נאך קיינען מאן ער-
 קאנט האבען , דיזע וויל איך
 איך הערווי ברניגען , טהוט
 מיט איהנען , וויא איך גוט
 דינקט : נור דיזען מאנגערן
 טהוט ניכטו , דא זיא דאך אין
 דען שאטטען מיינען אכראפֿט
 געקאממען זינד : (ט) זיא
 אנטווארטעטן , געדוע
 הינוועג

תרגום אונקלוס

רשי

(ו) ואמר בקעו קען אחי לא תבאישון :
 (ח) הא קען לי תרמין בן דלא דעונן
 גבר אפיקרען יתהין לותכון ועבירו
 לתן כדתהין בעיניכון לחור לניקריא האלין לא תעבדון מרעם אריעל כן
 עלו בטלל שריתי : (ט) ואמרו קריב
 כהלאה

באור

הרבים מן קשת בכל ארבעה פעמים שנמצא במקרא בספרים המדויקים , ואין כן
 הלמד , כבר כתב הרד"ק בשמים שם קשת שאינו מן שם קשת רק מן קשת
 ע"ס : והדלת סגור אחריו , סגור הסוגר מנפנים אחריו של לוט אחר שיכא
 איהם , ויתר נראה שבעל לוט שהיה סגור מנחן אחר שיכא איהם כי ירא סן יבואו
 צחוקה א הכית לקחת האנשים , וכן מתורגם בל"א : (ז) אל נא אחי הרעו , בנקה
 מכם א תרעו , וכן מתורגם בל"א לא לשון נקה : הרעו , שרעו רוע , והוא מנכין
 הפעיל , ועל המנהג ראוי להיות תריעו כמו תשיבו תקישו , ונא בנידו כמו הכפולים
 תסבו , ונראה לי שה' זה להפרי' בין ענין זה לענין אחר
 אחר שרע זה והוא ענין התרועה כמו שתקעו ולא תריעו (במדבר י' ז') ,
 לכן נא כל שהו מענין הרעה בנידו אחי החירק : (ח) הנה , לשון
 הומנה חריות וכן מתורגם בל"א : האל , כמו האה : כי על כן באו , על אשר באו
 כמו כי על כן עברתם (במשל י"ח ה') , ודכיס כוונתו : (ט) ויאמרו גש הלאה ,
 כלומר התקרב לנגדן והתרחק מוטו וכן כל הלאה שנמקרא לשון רחוק כמו זרה
 הלאה (במדבר י' ז') , הנה החני' מעך והלאה (שמש א' כ' כ"ב) , גש הלאה , העשך
 להלן , בלע"ז טריטיד טוש (נראה שבל"א ריטורי ד"י ט"ש , בל"א ווייכי פאן אונש טריק) ,
 דבר טיפה הוא לומר אין אנו חושפין לך ודומה לו קרב איך א תגש כי (ישעי ס"ה
 וה') , וכן גשה לי ואשבה (שם מ"ט כ') , העשך לנגדן בעבורי ואשכ אנלך , אתה מלך
 על האודחים איך מלך לנך (רש"י) : ויאמרו , עוד האחד בא וגו' : האחד , ר"ע כשורכו
 פי' היש גם אחד שיטעה כך עכ"ל , פי' הה"א לתימה , אבל קמנית הה"א שורה שהיה
 לדיעה

הינועג! אונד פֿוהרען פֿאַרט, דיזער איינציגע מאָן קאָם אַלז פֿרעמד־לינג היר אָן, אונד ווילל שאָן ריכטער זיין! נון וואָללען וויר מיט ריר שליט־ מער פֿערפֿאַהרען אַלז מיט איהגען: זיא דראַנגען היר־ אויף ועהר אין דען מאָן, אין לוט נעהמל־יך, אונד גינגען הינצו דיז טרוירע צו ער־

הִלָּאָה וַיֹּאמְרוּ הֶאֱחָד בָּא־לָגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט עֲרֵיזָה גִרֵּע לְךָ מִהֶם וַיַּפְּצֵרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מֵאֵד וַיִּגְשׁוּ לְשֹׁבֵר הַדְּלֵת: י וַיִּשְׁלַחוּ הָאֲנָשִׁים אֶרְיָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־ לוֹט

ברעכען: (י) דאָ שטרעקטען דיא מאַגער אידרע האַנד אויז, בראַכטען לוט

רש"י

תרגום אונקלוס

פרימא: (ט) גא הללח . קרב להללח כלומר התקרב לנגדן והתרחק ממנו וכן כל הללח שבמק' ל' רחוק כמו זרה הללח (במדבר י"ג) . הכה החבי מוקד והללח (שמאל ח' כ') גא הללח (ישעי' מט) המסך להלן ובנע"ו טרי"ט דנ"ט (כרלח שג"ל רעטו"רע דע טוּס כל"ט ווייכי טון אוכטו רוק) . ודבר מופתה הוא למר אין אטו טופשין לך ודומה לו קרב אליך אל תגע

להללח וקאטרו חד אַתָּא לְאַתּוֹתְבָא וְהֵא־דְרֵאִין דִּינָא גֵעֵן גִּבְאִישׁ לָךְ מְדִילְהוֹן וְאַתְקִיפוּ בְּנִבְרָא בְּלוֹט לְחַדָּא וְקָרִיבוּ לְמַתְפֵּר דְּשָׂא: (י) וַאֲוִישֵׁי גִבְרִיאִית־דִּיהוֹן וְאַעִילוּיֵת לוט

באור

לידיעה, וכן ת"א חד אמר, והשמיט הה"א כדרך לשון הארמי, ולפ"ו ביאורו האיש האחד הזה בא לגור בינינו, וכתבו לו מלון אורחים, בעברנו על מדותינו, עתה רוצה לשטט בינינו, לא נוסף עוד לחון את הגר: לגור, אדם נכרי יסודי אתה בינינו שבאת לגור ונעשית מוכיח אותנו, כן פי' רש"י, והי' א"כ לפ"ו פי' וישפט שטט שרונה לשטט את מעשינו הנדקו אס לא, ואפטר שהוא כמשמעו רוצה להתנשא עלינו כגר ואופט עד שלכבודו ולמוראו לא נרע לאנשים שנאו בכל קודתו, ולדעת רז"ל שנעשה באמת אופט עליהם, התחרשו על כך, באמרם שזה הי' בסופם, עקב אצות המסד עם הגר: נרע לך מהם, למ"ד לך מושכת עמיה ואחרת עמיה ושיעורו מלהם, והכוונה נעשה לך רעה יותר ממה שנעשה להם, והנה בהסתכל בכפל מלת האמרו בפסוק, ואין אחר הא' מאמר ארוך, והוא שלא כמנהג לשון הכתוב, גם בלשון המאמר שניה מנוכח לנכסתר ושכ לדבר בלשון נוכח, גא הללח, טווי לנוכח, האחד בא לגור וישפט שטט, לנכסתר, עתה נרע לך מהם, לנוכח, וכן בדקדוק הטעמים בפסוק זה, כי כפי הנראה סוף המאמר הראשון הוא מלת הללח, והמאמר השני נמשך מן האחד עד מהם, וראוי לפ"ו להיות במלת הללח טעם מפסיק יותר, והוא טעם כגולתא ולפניו זרקא, והנראה מכוונת הכתוב שלא היה כל זה מאמר אדם אחד או מאמר כל העם מנער עד זקן, אך עשו כמשפט עם הארץ כאשר יתאספו בערבובי' שכל אחד יעשה בודון לבו וכפי העולה על רוחו, זה יתקנף זה ילעג, זה ינער זה יגש בודוע נטויה לעשות המעשים, והי' מושפט הכתוב שכאשר שמעו את דברי לוט נערו בו כלם ואמרו גא הללח! והוסיפו קנתם לאמר זה לזה הרחית את האחד שכל לגור בינינו, ולא עשינו עשו רק טוב, עתה מה הי' בסופו, כבר רוצה להתנשא עלינו, לא נוסף עוד לעשות חסד כזה! קנתם אמרו ללוט עתה נרע לך מהם, אס לא תגש הללח, וקנתם נגשו לשבור הדלת: ויפצרו באיש בלוט, לא מנאמי המלה הזאת רק בדברי הפיוס אס כן נכרש זה שפייסו מינו הרבה שיפתח להם הדלת

לוֹט אֱלֵיהֶם הַבַּיִת הַזֶּה וְאֶת־הַדֶּלֶת
סָגְרוּ : יֵאָדָּם וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־
פָּתַח הַבַּיִת הֵכֹּוּ בַּסַּנּוּרִים מִקָּמָן
וְעַד־גְּדוֹל וַיִּלְאוּ לְמִצָּא הַפֶּתַח :

וַיֹּאמְרוּ

וואורדען, דען איינגאנג צו וואלען :

לוט צו זיך אין דאָן הויז ,
אונד דיין טרויער פֿערֿ.
של אַסען זיין : (יא) דיין
סאָנגער אַכער, וועלכע פֿאַר
דעם איינגאַנגע דען הויזען
וואָרען, של אַגען זיין מיט
בלינדהייט, פֿאַן קלײן בײַ
גראָס : זאָ דאָס זיין מיהרע

דאָ

תרגום אונקלוס

רשׁי

לוֹט לְנִתְהוֹז לְבֵיתָא וַיִּתְדַשָּׂא אֶתְרוּ :
(יא) וַיִּתְגַּבְּרִיא דִּי־כְתָרַע בֵּיתָא מְחוּ
בְּשַׁבְרֵיָא מְזַעְרָא וְעַד רַבָּא וּלְאִיאֵו
לְאַשְׁקָחַת תְּרַעָא :

וואמרו

תגע צי (יסעי' ס"ה) יבן גשה לי ואשבה (ישעי'
מ"ט) המסך לכדדין בעבורי ואשב אנכך אתה
מלך על הארמי' אך מלאך לבך. על שאמר
להם על הכנות אמרו לו גש הללך לשון נחת
ועל שהיה מלך על הארמי', האחד בא לגור.
אדם נכרי יחיד אתה ציינו שגאת לגור
וישפוט שפוט ונעקית מוכיח אותנו : דלת
הסוכנת לנעול ולפתוח : (יא) פתח * הוא החלל שט
נכנסין ויוצאין : בסטרו' : מכת
ערוך : מקטן ועד גדול * הקטנים התחילו בעבירה תחלה שגא' מנער ועד זקן לפיכך
התחילה

באור

הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותה או שהי' עומד צפני הדלת ולא
הי' מניחם לקרבה איה והם פייסו ומתו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו
וזה טעם גש הללך שגש למקום אשר * (הרמב"ן), ואף אנקלוס ויב"ע שתרגמו וחתקו בו,
אין כוננתם שביאוד המלה כן הוא, רק שתרגמו לפי הכוונה, ועב"ז לא רחוקה היא מן
ההכרח פי דברי הפיוט והנבקה כמעט יכריח את האדם לעבור על רצונו, ולכן
תרגם גם המתרגם ל"א בלשון הכרח : (יא) בסנורים, שרצה סנור ארבע אותיות,
ורש"י פי' מכת ערוך, ואין כונתו על סימני עינים ממש, רק כמו שפי' הרמב"ע
משך העין והלב, וכן פי' הרשב"ם מכת ערוך ושמעון, ולכן תרגם אנקלוס, בשברוריא,
שהוא חולה של שנתן וסינוכ המוח, וא' תטעה בלשון רש"י שכתב רק ערוך שר"ל ערוך
ממש, כי בספר (מלכים ב' ו' י"ח), כתב רש"י בפי' כדעת כל המפרשים הכל' ח"ל סס,
סטורס, חולי של שמעון רוחה ואינו יודע מה הוא רוחה עב"ל, וכן פי' ר' אלי' בחור
צנימוקין לס' השרשים שרש סנור, הארכתי בזה לישב מה שחפצו לנבא הפתח אשר
שנתעורו, וכי שטיס היו שלא להרגיש המופת העגום הזה אשר כמה מלות או לפיכך אנשים
נשמו עיניהם ברגע א', והי' להם לדעת כויד ה' עשתה זאת על גדול ראשם, אבל בתמיהון
הלב היו רוצים הדלת ועב"ז לא יכלו להגיע איה' לשברה, וגם לא הרגישו השמעון שהוא ולא ידעו
כי מלת ה' היתה להם כל זאת : וילאו, הרשב"ם פי', פירושו לא יכלו עוד לנבא הפתח,
לא בקשו הפתח, וכן וילאו מצרים לשות מים מן היאר (שמות ז' י"ח), לא יכלו לשות
עלחר שהיה הדם וכן עיכית לנסוף ולא יכלו מצרי' לשות מים מן היאר (סס ב"ח), ובכמה
מקומות לשון כלאו מוספל כמו וכלחיתו כלכל ולא אוכל (ירמי' כ' ט'), וכן וכוה כי נראה כי
בלחה מואב על הכמה וכל א' מקדשו להתפלל ולא יוכל (ישעי' י"ז י"ב), וכן הנסה דגה איד
תלחה ועבר במלך מי יוכל (איוב ד' ב'), כלומר בשביל שנסה אותך הקכ"ה גבורהים אתה
בלחה, כלומר אין אתה יכול להיות שותק וחשבת בלבך ואמרת ועבר במלך מי יוכל עב"ל,
ואין כוננת הרב"ז ל' להוסיפו מענין היגיעה לגמרי, מבחנהו פעמים רבות על הכוונה הזאת,

(יב) דא שפראצען דיא
סאנגער צו לוט, האוט דוא
עטווא נאך יעמאנדען היר,
איינען איידאם, ואהנע,
טאכטער, אונד וואו דיר אין
דער שטאדט אנגעווערט:
פיהרע אויו דעם ארטע

יב ויאמרו האנשים אל לוט עד
מילך פה חתן ובניו ובנותיו
וכל אשר קנה בעיר הוציא מן
המקום

רש"י

תרגום אונקלוס

הפורענות מהם: (יב) עד מי לך פה פשוטו
של מקרא מייש לך עוד בעיר הזאת חתן מאשךך
ובנותיך שבבית: חתן בכיך ובנותיך אם יש לך
חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך
בני בנותיך הנשואות ומדרש אנדה עוד
מאחר שעשין כבלה כזאת מי לך שתחון פה

(יב) ואמרו גובריא ללוט עוד-טאן
לך חתא חתנא ובנא ובנותא וכל דיר
לך בקרמא אפיקטן אתרא
ללמד סניגוריא עליהם שכל הלילה היה עליהם

באור

ובלתי סובל כוונה אחרת כמו עמי מה עשיתי לך ומה הלאתך ענה כי (מיכה ו' ג'), את כל
התלחה (שמות י"ח ח' ובמדבר כ' י"ד ובחמי' ט' ל"ג), ורבים כמוהם, והנה באמת היגיע
ויועט היכולת קרובים בענין, כי היגע בדבר וכלאה לעשותו תקצר יכלתו להגיע אל
התכלית, ובשביל שאמר הכתוב שנלאו למנא הפתח ולא אמר לבקש, לבן ביארו הרב ו'
שהוא כמו לא יכלו, ואולם מה שכתב שלא בקשו הפתח כלל הוא בלתי מכוון כפי הכתוב,
ויתכן שהי' הכוונה יגיעה ממש שחפצו הפתח ולא מנאוהו מעדל תמהון הלב, ושעוה
וילאו לבקש כדי למנא הפתח, והכתוב מוכיר תכלית המעשה שהי' מניחת הפתח,
וא"ת ולאיפו לאשכחה תרעא, והמתרגם האשכנזי באר כפי הכוונה: (יב) עד מי לך
פה, שיעורו מי לך עוד פה, ור"ל העוד לך קרובים בעיר מלבד או שבבית: חתן
וגו', לשון רש"י אם יש לך חתן או בנים ובנות, הוצא מן המקום ואם כן יהי' דבורם
כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות, ור"ל אמר חתן ובניך חתנים
שהם בכניך, ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואי נשים ודבר עם חתניו תחלה כי הי'
סבור שנתנו יאמרו לו וכאשר נחקו עליו חתניו וארבו הדברים ביניהם השחר עלה
והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק הנמשאים אתו בבית (הרמב"ן), וכן תרגמו אונקלוס
ויצ"ע, וכן מתורגם בל"א, והראב"ע כתב והנה פה טענה על האומר כי האחד הק'
להגיל את לוט כי הנה שניהם דברו אלו ועוד כי משפחתיים אכתנו גם האחד שדבר
לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל מסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר עכ"ל,
ועיין כפי' מהר"י אברבנאל שנלחם בעד הדרש ליישב קושיותיו של הראב"ע עליו, ויש
כחו ומילו, אבל לא הי' נדיך לכל העורף הזה, כי ידענו שכן משפט הדרש לפעמים
שלא יסכימו אלו כל פרטי הכתובים, ודי לו אם ימנא מלה אחת או פסוק אחד אשר
עליו יבנה יסודו, והנה פה מפורש במדרש כדברי כי ז"ל בפ' כ' סי' י"ח ויחזיקו
האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו' מי הי' זה רפא, אחיבון (פי' הקשו)
והא כתיב ויניחוהו ויניחוהו וכתוב ויהי כהוציאם אתם החונה, אמר ליה קרון דבתריה
(פי' קרא מה שכתוב אחריו) ויאמר המלט על נפשך עכ"ל, הנך דואה שלא חש להשיב
לו על קושייתו שכתוב ויניחוהו ויניחוהו כהוציאם בלשון רבים, רק הראה לו מקום
אחד אשר יסודך עליו הדורש ודי לו בזה, ולכן גם המקשה קיבל תירוטו, כי באמת
עסק הפיכת סדום והגלת לוט על שניהם יקרא כי זה עזר לזה ולא היו יכולים לעשות
דבר זה בלא זה, רק חז"ל אחרי שנלאו בכתוב פעמים בלשון יחיד, סמכו על זה
מאמרם שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות ואמרו שהאחד היתה עיקר שליחותו להפוך
הערי'

הַמְּקוֹם: יי כִּי־מִשְׁחַתִּים אֲנַחְנוּ
 אֶת־הַמְּקוֹם הַזֶּה כִּי־גִדְלָהּ
 צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁלַחֵנוּ
 יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ: יי וַיֵּצֵא לֹטֵם
 וַיְדַבֵּר אֶל־חַתָּנָיו לְקַחֵי בְנֵיהֶן
 וַיֹּאמֶר

אַרְטַע דְּהִינְאוּוּ: (יג) דַּעַן
 וויר פֿערדערבן דיוע געגענר:
 ווירל דאַן געשרייא איבער
 זיא פֿאַר דעם עוויגען זאָ גראָס
 אַזוט, זאָ האָט דער עוויגע
 אַזוט אַכגעזאַנרט, זיא צו
 פֿערדערבען: (יד) לוט גינג
 אויז, אונר רעדטע מיט וויגען
 שוויגערוואָהנען, דיא וויגע
 טאַכטער געהמען זאָללטען,
 ער

תרגום אונקלוס

רש"י

אֶתְרָא: (יג) אַרִי טַחְפְּלִין אֲנַחְנָא ית
 אֶתְרָא דְּרִין אַרִי־סִיֵּאֵת קַבְּלַתְהוֹן
 קָרָם יי וַיִּשְׁלַחֵנָא יי קַחְּלוּתָהּ: (יד) וַיִּנְפַק לֹטֵם וַעֲלִיל עִם חַתָּנֵיהֶן
 נִסְבֵי בְנֵיהֶן
 וַיֹּאמֶר

עליה טובות קרי ביה מי לך פה: (יד) חתניו
 שתי בנות כשאלות היו לו בעיר: לוקחי בנותיו
 (יד) ונפק לוט ועליל עם חתנותיה
 ואמר

באור

הערי' והשני להגיל את לוט: (יג) צעקתם, צעקת העשוקים הצעקים עליהם:
 וישלחנו, משקל דגש, ואע"פ שכל שליחות של שלוחים החזירים כתוב בהם וַיִּשְׁלַח
 משקל רפי, באלו כתב משקל דגש, לפי שהוא שילוח של השחתה כדכתיב
 וכן בהמת אשלה עם (דברים ל"ב כ"ד), ישלח בהם ערב (תהלים ע"ח מ"ה) (הרשב"ם):
 לשחחה, לשחת העיר כי העיר בכלל המקום אזכר, אבל מקום על הרוב לשון זכר
 הוא: (יד) חתניו לקחי בנתיו, לפי פשוטו לא היו לו רק שנים והיו ארוכות לב'
 אשנים מאנשי סדם, וכן ת"א סתם כלשון המקרא נסבני בלשון ביטוי, ולכן מתורג'
 בל"א (דיא זייני טעכטער נעהמן זאלטן), כי חתן יקרא גם טרם הכשואין בעודנו ארום,
 אמנם רש"י פי' ע"פ המ"ר כי חתניו הם בעלי ב' בנותיו שהיו נשואו' כבר, ולוקחי
 בנותיו הם שאותן שבבית ארוכות להם, ולדבריו תחסר וי"ו העטף, כאלו כתוב חתניו
 ולוקחי בנותיו, והראב"ע עם שהסכים ג"כ להרבות בנותיו, מ"א אינו משלק לשנים
 חתניו לוקחי בנותיו רק מפרש חתניו שהם לוקחי בנותיו, שלקחום כבר ומתו בסדום
 ואותן שבבית לא היו ארוכות, וכ"ה דעת יב"ע שפרגם חתניו דנסיבו ברתיה, בלשון
 עבר, אבל מה שכתב הראב"ע והעד הנמשאות, אין עדותו עדות כלל, כי אין הנמשאות
 מיישט על המתות שאינן נמשאות עוד, רק הוא לתוספת ביאור מדברי המלכאים שאמרו
 אין לא תשתדל עוד להגיל את חתניך כי אין פנאי עוד רק לקחת אשתך ובנותיך לפי
 שנמשאים כעת אתך, ומלת הנמשאות חזרת גם על אשתך, והכנייה תעיד על זה
 בעבור שזלת אשתך ביאולא שהוא טעם מפסיק פחות מן התרין פשטין שזלת בנותיך,
 ונתוח המאמר בן הוא, קום | קח את־אשתך || ואת־שתי בנותיך ||| הנמשאות
 |||, אבל לפי דברי הראב"ע שהנמשאות איננו שב רק על הבנות יהי' בן נתוח המאמר,
 קום | קח את־אשתך || ואת־שתי בנותיך | הנמשאות |||, וראוי להיות קום
 בלגרימי' וקח בשוכח ואשתך ברביע שהוא טעם מפסיק יותר מן התרין פשטין ודוק:
 במצחק, כמו איש מצחק, בן מתורגס בלשון אשכנז, וכ"ע תרגס והוא פתגמא
 כתימיהא כנבר מנתיך בעיני חתני, והוסיף מלת באלו כתוב, ויהי הדבר כתימה,
 והוא

וַיֹּאמֶר קוֹמוּ צְאוּ מִן־הַמִּקְוִים
 הַזֶּה כִּי־מִשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר
 וַיְהִי כַּמִּצְחָק בְּעֵינַי הַרְגָנוּ!
 טו וַכֹּמוּ הַשְּׁחָר עֲלֶיהָ וַיֵּצֵאוּ
 הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם
 קַח אֶת־אֲשֶׁר־יָדְךָ וְאֶת־שְׂרָיִךָ
 בְּנֵה־יָדְךָ הַנְּמִצָּאָה פֶּתַח־סַפְּתָה
 בְּעֶזְרֵי הָעִיר: טז וַיִּרְמֹזְמוּהָ

ער שפראך, זויף! געהט
 אויז דיועם ארטע הינוועג,
 דען דער עויגע פערדערבט
 דיוע שטאדט: ער וואר
 אבער אין דען אויגען זיינער
 שוויגערזאָהנע, וויא איינער
 דער שערץ טרייבען ווילל:
 (ט) אלו דער מאַרגען אן
 בראך, דרוגען דיא ענגעל
 זיין לוס, אונד שפראַכען:
 זויף! ניס דיינע פרויא,
 אונד דיינע כוידען טאלטער,
 דיא געגענווארטטיג זינד, דוא
 מאַלטעוט זאָנוט דורך דיא
 זינדע דער שטאדט מיט

צ דגישה ויחויקי

אונקאָממען: (טו) אלוער נאך פערזווילטע, ערגריפען

תרגום אונקלוס

רשי

וַאֲמַר קוּמוּ פּוּקוּ טוֹדַאֲתְרָא קְדוּיִן אַרְי
 טַחְבַּל יִי יַת קַרְתָּא וְהוּהּ בְּטַחְתְּאִיד
 כְּעֵינַי תִּתְגַּזְזוּ: (טו) וּכְמִיִּסָּק צַפְרָא
 הָוָה וְדַחִיקוּ טַלְאֲבָא בְלוֹט לְטִיטְר
 קוּם דְּכַרְוִיתֵי אַתְתֵּךְ וְיַת־תְּרַמִּין בְּגַתְר
 דְּאַשְׁתְּבַחָא טַהִיטְגוֹדְעַמְךָ דִּילְמָא תִּלְקִי כְחוּבֵי קַרְתָּא: (טז) וְאַתְעַבְב
 וְאַתְקִיפּוּ

שאלתן שבבית ארוכות להם: (טו) ויאמר
 כתרנשו ודחיקו מהרובו: הנמשלות
 המושמות לך בבית להגילם ומ'איש וחבוטבו
 של מקרא: תבכה: תהיה כלה: עד תום
 כל הדור (דברים ב') מתורגם עד דסף כל
 דרז

באור

זכור הו' כחצק בעיני חטו, (טו) וכמו השחר עלה, וכאשר עלה השחר, ומלת כש
 היא להשערת הזמן, ונכון הוא לפרש שלא עלה השחר עדיון רק שה' הזמן קרוב לעליית
 השחר, וכן תרגם יב"ע, וכאישן מוסק קרובתא הוב למיסק, ותהי' כב"ף כחצת
 הליבה (שמות י"ח ד'), וכל"א ראוי לתרגם (אונגפטהר אלש דער מארגן ווללטי אנגרעכן):
 ואצו, לשון מהירות ודחיקה וענינים קרובים הנה" כי הדוסק על"ד חבירו
 לעשות חזק דבר הוא מוסר עליו, ולכן ת"א ויב"ע, ודחיקו, וכן מתורגם כל"א:
 לאמר, ויאמרו: הנמצאה, המושמות לך בבית להגילם, כן פי' רש"י, וכן תרגם
 יב"ע והמתרגם אשכנזי, ואל"ת דרך דרש לאשתכחא עהיען עונך, ור"ל שלא נחיקו עליך
 נארוסייהם: פן הספה, תהי' כלה, ולא ידעתי כונת רש"י שהצדק להכניא ראי' פן
 לשון חרני עד תום כל הדור (דברים ל"ב י"ג), מתורגם עד דסף כל דרז, והל"ל
 שכ"ס הוא במסוק כמו למעלה האף תספה, שהוא טעל יולא, והנפעל מוטו ויש
 נפנ"ח בלא עשט (משלי י"ג כ"ג), או בעלמיה יוד וְנִסְפָּה (שמואל א' כ"ו י"א),
 ובעתיד עננין נפעל עתה אַסְפָּה (שם כ"ז א'), בעון העיר, בעבור
 עון וזכ"י העיר, וכן תרגם יב"ע: (טו) ויהמסה, לשון עבוב, ודעת הראב"ע כי
 שרש ערה והס"א כפול, ולדעת הרד"ק במכילת (ד' קטן דף קפ"ה ע"ג), שרש ערה
 והע"ן בשלה, וכל' לעשתק הוא, ולכן נראה כי הע"ן נכדו בסוף את הע"ס ועש

וַיַּחְזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבִידֵי
 אִשְׁתּוֹ וּבִידֵי שְׁתֵּי בָנָתָיו בְּהַמְלַת
 יְהוָה עָלָיו וַיִּצְאָהוּ וַיִּנְחָהוּ מִחוּץ
 לְעִיר: יי וַיְהִי כְהוֹצִיאֵם אֹתָם
 תְּחוּצָהוּ וַיֹּאמְרוּ הַמַּלְטָה עַל-נַפְשָׁךְ

ערגרוען דיא מאַנגער איהן,
 זיינע פֿרויא אונד זיינע ביידען
 מאַכטער בייא דער האַנד,
 דאָ דער עוויגע ויך זיינער
 ערבאַרמטע: פֿיהרטען איהן
 הינאוי, אונד ליסען איהן
 אויסער דער שטאָרט:
 (יז) אַלז זיא זיא הינאוי גע-
 פֿיהרט רואַטטען, זאַנטע
 זיהע

אָל
 זיינער, נון רעטטע דיין לעבען!

תרגום אונקלוס

רשי

וַאֲתָקִיפוּ בְּיָדָא בְּיָדָא וּבִידָא
 דְּאִתְתִּיבָהּ וּבִידָא דְּתַתִּין בְּנִתִּיהּ בְּרַחֵם
 יי עֲלֵהּ וְאִפְקֵדֵהּ וְאִשְׁרֵהּ טְקֵרָא
 לְקַדְמָא: (יז) וְהָיָה כְּדִאֲפִיק יְתָהוּן
 לְקֵרָא וְאָמְרוּ חוּם עַל-נַפְשָׁךְ לֹא

דרא: (טז) ויתמכה . כדי להציל את
 מעוטי: ויחזיקו. אחד מהם היה שליח להצילו
 וחזירו להסד את סדום לכך נאמר ויאמר
 המלט ולא נאמר ויאמרו: (יז) המלט על
 נפשך. דייך להציל נפשות א תחום על המעון:
 אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם וכוונת
 אברהם אתה נטול איך כדאי לראות
 בטורענות

באור

ממנו שרש מהמה: ויחזיקו האנשים, אמר ר"א כי ויחזיקו יבאר שפחד ואין בו כח
 לברוח והנכון שהוא כמו ותפוק מצרים על העם למחר לשלחם מן הארץ (שמות י"ב ל"ג),
 אף כאן היו מושכים בהם בחוקה לשהג לשלחם. (הרעב"ן): בחטלה ה' עליו, לא
 נוכחו רק בחמלת הא ובחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למחר להוציאו בעוד החמלה
 עליו מן יציא הקצף ולפני ה' ויספה. (הרעב"ן), ובל"א מתורגם כפירושו הראשון,
 ומלת בחמלת איננה מקור רק שם העוקרה והוא פועל ויהי' ביאורו לפ"ו בחמלת ה' (אמר
 היתה) עליו, וכן תרגם יב"ע, כד חייסא מן קדם ה' הות עליו, ואונקלוס עשה מעט
 פעל כפי הכוונה, וכ"ה מתורגם בל"א: (יז) כהוציאם אהם, המקור נבוא עם הכ"ף
 לפעמים תהי' הוראת קרוב אל השם, ולכן תהי' הוראת כנוי כהוראת
 כנוי השמות העוררים על הפועל, והם כעטם שלי שלו שלהם, ואם תהיה מלת
 כהוציאם מוזקן זה מן המקור תהי' ביאורה כהוציא שלהם והכנוי שנ על העלמאים
 הפועלים ההוצאה, ולפעמים תהי' הוראת כהוראת הפועל ממש כשמע עשו (בראשית
 כ"ו ל"ד), פי' כאשר שמע, ואז תהי' הוראת כנוי הפועלים העוררים על
 הפועל, ואם תהי' מלת כהוציאם מהאופן הזה תהי' ביאורה כהוציא אותם, ותהי'
 מלת כהוציא שנה על הפועל, והכנוי מחר על הפועל להודיע מיט ועספרו, והם לוט
 ואשתו ושתי בנותיו, ואין לבאר פה מהענין הנ' שורה הכנוי על הפועל במקום אותם כי
 כבר נאמר אחריו אות' בפירוש, ולכן צריך לפרש שהוא מהענין הא' והוא מקור עמש שורה
 על הפועל מופשטת מהפועל והכנוי יורה על הפועל ומלת אותם על הפועל, ועפ"ו תנוק
 המאמר הקצר של הראש"ע פה: ויאמר, יב"ע תרגם, והדר חד ענהון לסדום לפגלותה
 וחד אשתאר עם לוט ואמר ליה, וכן מתורגם בל"א (ואנשי חויבר): המלט על נפשך,
 כמו בנפסך, כלומר המלט מהר מחקום זה לחונן תהי' לך נפסך לשלל, ואונקלוס יב"ע
 שתרגשו, חום, תרגשו הכוונה ולא כהוראת העולה, כי להלן בענין חומר שהשזה עוד
 איזה פעמים ותרגומם בשרש שוב, ורש"י כתב המלט לשון האונקה וכן כל העלמיה שבמקרא
 אישעוב"י כלעז (עסקאמז' וער, מלה ישנה בל"ה הוא), כל"א ענטשליספן, וכן והעלמיה
 זכר

וירא דין ניכט אום אונד
שטעהע אין דעם גאנצען
קרייזע ניכט שטילל : רעסטע
דיך אויף דען בערג , דאס
דוא ניכט מיט אומקאממוט :
(יח) דא שפראך לוט צו
איהנען : ניכט דאך מיין
דערר ! (יט) דיין דירגענער
האט נון איין מאהל אין דיינען
אויגען געוואגענדייט גע-

אל-תביט אחר־ך ואל-תעמוד
בכל-הכּכר ההררה המל־ט
פּן-תספּה : יח ויאמר לוט אלהם
אל-נא אדני : יט הנה־נא מצא
נעבדך הן בעיניך ותגידל חסדך

אשר קדש

פונדען , אונד דוא האוט מיר דיא גראסע גנאדע ערצייגט , מינע

רש"י

תרגום אונקלוס

לא־תסתבי לאחורך ולא תקום בכל
מישרא לטקא אשתמיזב דלקא תלקי :
(יח) ויאמר לוט להון בקעו קעו יי :
(יט) הארבען אשכח עבדך רחמי
קדשך ואסגיתא טיבך די

צטרענטס ואתה נבול : בכל הככר ככר
הירדן : ההרה המלט * אכל אנה' ברח שהוא
יושב בהר שני' ויעתק משם ההרה (בראשית
י"ג) ואף עכשיו היה יושב שם שנאמר אל המקו'
אשר היה שם אהלו בתחלה ואע"פ שכתוב
ויאהל אברם וגו' (בראשית י"ג) אלהים הרבה
היו לו ונמסכו עד חנרון : המלט . לשון השמט'
וכן כל המלטה שבמקרא איש' וכיר בלעז

(והוא עסקאמא זער בל"א ענטשליספען * וכן והמליט' זכר (ישעי' ס"ו) שנשט העובר מן
הרחם . כנסוד נמלטה (תהלים קכ"ד) * ולא יכלו מלט משא (ישעי' מ"ו) . להשמיע משא
הרעי שננקביהם : (יח) אל נא אדוני * רבותיט אמרו ששם זה קדש שני' צו להחיות
את נפשי מי שיש נידו להמית ולהחיות ותרגומו בנעו כען ה' : אל נא * אל תאמרו אלי להמלט
ההרה

באור

זכר (ישעי' ס"ו ז') , שנשט העוב' מן הרחם עכ"ל : אל תביט אחרך ואל תעמד בכל
הככר , הזהירו לבל יתעכב בדרך לא מרנון להביט אחריו מה יעשה בפתניו ובכל רכובו ,
ולא מחונם בעבור יגיעת מרונתו מהר להנפש מעט , כי פן יסתכן , גם שלא להסתכל
במלאכים ובמעשיהם שלא לנודך כדכתיב עות נעות כי אלהים ראיט (שופטים י"ג כ"ג) ,
וכן ניעקב כי ראיתי אלהים פנים א פנים ותנבל נפשי (בראשית ל"ג ל"א) : (יח) ויאמר
לוט אלהם , אל שניהם , וכן ת"א וכן מתורגם בל"א , אבל יב"ע תרגם , לתייה : אר
נא , אל תגריכוני לעלות ההרה כי לא חוכל למהר פעמי כל כך , ונא לשון בקשה ,
ואנקלוס תרגם , בנעו כען , ולא תרגם מלת אל , וכן יב"ע לא תרגמה , ואולי יבאר
מלת אל כפי' רבי שמואל הסקרדי הנגיד ז"ל שהביא הראב"ע כי אל נא מנורת הואל לשון
דנון התרצה נא אלי , ותהי' מלת בנעו תרגומו של נא כפי הכוונה , ובען תרגום של
נא שפירשו מלשון עתה : ארני , רש"י פי' שהוא קודש כפי מה שאמרו חז"ל
בשנועות (דף ל"ה ע"ג) , ובמש' סופרים (פ"ד ה"ו) , וכתב ותרגומו בנעו כען אדני ,
עכ"ל , ואין כוונתו שאנקלוס תרגם כן , כי באנקלוס נמנא ההפך , רבוני , גם דרכו של
רש"י לומר ואל"ת או ות"א , רק פירושו ותרגושו שנריך לתרגם כן , אבל בנוסחאות החושב'
היטנים מלאתי בנעו ה' כנוסחת רש"י אך הואשמה מלת כען , ועיין מה שכתבתי בת"ס כי
מכרשי הפשט ילכו לבטח לבאר הכתוב ע"פ פשוטו של מקרא , והדרש' תדרש לכן גם פה
הראב"ע ורבי' בחיי פירשכו לשון חול וכן מתרג' לפנינו בתרגום אונקלוס , ואמריהם הלן
כמתרגם

אשר עשית עמדי להחיות את
 נפשי ואנכי לא אוכל להמלט
 ההרה פן תדבקני הרעה והומתי:
 ל הנה נא העיר הזאת קרובה
 לנום שמה והוא מצער אמלטה
 נא שמה הלא מצער הוא ותחי
 נפשי

מיינע פערזאן ביים לעבען צו
 ערהאלטען: נון אבער קאן
 איד מיך ניכט אויף דען בערב
 רעטטען, דאז אונגליק
 מאכטע מיך צו געשווינד ער-
 רייכען, אונד איד דאך
 שטערבען: (כ) זיהע! דויע
 שטארט היר איזט נאָרע,
 דאָהין צו פליכטען, זיא איזט
 אויך קליין: ערלויבע דאָס
 איד מיך דאָהין רעטטע, (זיא
 איזט יאָ נור וָאָ קליין) דאָמיט
 איד

תרגום אונקלוס

רשי

הי עבדת עמי לקיטא ית נפשי ואנא
 ליתאנא יביל לאשתובא לטורא
 הלטא תערעניני בישא ואמות:
 (כ) האדדקען קרמא קרא קריבא
 למערדוק לתמן והיא ועירא אשתוב
 קעו לתמן הלא ועירא היא ותתקום
 נפשי

ההרה: נא. לשון בקשה: (יט) פן תדבקני
 הרעה כשהייתי אבל אנשי סדום היו הקב"ה
 רואה מעשי ומעשה בני העיר והייתי נראה
 כדיוק וכדאי להנגל וכשאבא אבל כדיוק אמי
 כרשע וכן אמרה הנרפית לאליהו כי באת אלי
 להוכיח את עוני (מלכים ב' ט"ז) עד שלא באת
 אלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה עמי ואמי
 כדקת בעיניהם ומשבתת אלי לפי מעשך
 אמי רשעה: (ב) העיר הזאת קרובה קרובה
 ישיבתה נתישבה מקרוב לפיכך לא נתמלאת
 סאתה עדיין ומה היא קריבתה עורר הפלגה
 שנתפלגו האנשי והתפילו להתייש אים אים
 במקומו

באור

המתרגם ל"א, והראב"ע כתב שראוי להיות הנ"ן נפתח ונקמנה מפני ההפסק, א"כ
 הוא לשון רבים כי לטניהם התחיל לדבר כמ"ס אליהם, ואח"כ נפסוק הזני הסב דברו א
 האחד אשר טעם שהוא גדול מחבירו: (יט) להחיות את נפשי, להשאירני חי: חרבקני,
 יט בשרש זה ב' ענינים הא' ענין חבור, והב' ענין השנה, תרגום וישגם ואדבקינו ואינו
 זו מלשון חבור כי המשיג את חבורו דבק בו, כ"כ הרד"ק בשרש' שרש דבק, ובא פתח
 גדול תחת פתח קטן בלמ"ד והראוי תדבקני בנימי: וסחי, התי' דגושה למסרוק תי'ו
 למ"ד הפעל, והתסירוהו לקושי פנישת
 שתי תי'ן כמו אתו תשחית וכתת (דברים כ'
 כ'), וענין כוונת חבור הפסוק לפי כוונת המתרגם ל"א הוא כן, הנה לא מנא
 עבדך תן בעיניך וגו' להחיות את נפשי (באופן שאמלט ההרה, אך) אנכי לא אוכל להמלט
 ההרה (ולבא שמה מהר, כי יראתי) פן תדבקני הרעה (בטרם אבא שמה) ומתי (ר"ל
 ועב' אמות בטרם אמלט, ולא יועיל לי מסדך, לכן אנקש) הנה נא וגו': (ב) קרובה
 לנום שמה, לפי פשוטו שאיננה רחוקה כמו מהר ואוכל מהר לטום שמה, וכן ת"א וכן
 מתורגם בל"א: והוא מצער, קטנה מערת נעיר והוא תאר השם ובא בלא סימן נקבה
 כמו שגל' (הראב"ע), ור"ל שהוא תאר א עיר ובל"ע עיר מצער, ולפי שער ל' נקבה ראו
 להיות, עיר נעירה, וכמוהו שגל' ע"ש המעבד והמשגל מתוארת האשה כן וראוי להיות
 בסיומן הנקבה, והכוונה בעבור שער קטנה היא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד אים
 תניחנה עתה שאין בה רוב חוטאים: אמלטה נא שמה, תן לי רשות להמלט שמה:
 הלא

איך לעבען בלויבע :
 (כז) יענער שפראך צו איהם,
 און אין דזער זאכע וויל איך
 דיר צוגעפאללען זיין, דאס
 איך דיא שטארט ניכט אום-
 קעהרע, פאן וועלכער הוא גע-
 שפראכען האוט: (כח) איילע!
 רעטטע היך דאן, דען איך
 קאן ניכט טהון, ביו דוא
 דאן קאמסט: דארום
 גענטט מאן דיא שטארט:
 צוער: (כט) אלו דיא זאגע
 אויף גינג, קאם לוט

רש"י

במקומו והיא הית' בשנת שנת פלג ומשם ועד
 כאן כ"ב שנה שפלו מת בשנת מ"ח לאברהם
 כיבר פלג חי אחרי הולידו את רש"י שנה
 מהם כלו ל"ב כשנולד שרונ ומשורג עד שנולד
 נחור ל' הרי מ"ב ומנקור עד שנולד תרח כ"ט
 הרי נ"א ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א
 תן להם מ"ח הרי ר"ט ולזה שנה הית' שנת
 הפלגה וכשנולדה סדום היה אברהם בן ג"ט
 שנה הרי נחור הפלגה עד כאן כ"ב שנה וצוער
 איחרה ישיבת אחרי ישיבת סדום ומכרותיה
 שנה אחת היא ש"א חלטה נא' נא בנימטרין
 כ"ח: הלא זוער היא והלא עיטותיו מועטין
 ודרשו' ופשוטו של מקרא הלא עיר קטנה היא
 ותחי נפשי בה: (כא) גם לדבר הזה לא דייך
 הפסי' הופך אני כמעט בואי (בראשית ע"א)
 ל"א: (כב) כי לא אוכל לעשו' זה ענין של
 הדבר בענין לפיכך לא זו משם עד שהוקרו
 לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל לשאן

נפשי: רביעי נא ויאמר אליו הנה
 נשאתי פניך גם לדבר הזה
 לבלתי הפכי את העיר אשר
 דברתי: כי מהר המלט שמוחכי
 לא אוכל לעשות דבר עד באך
 שמוח על בני קראי שם העיר
 צוער: כי השמוש יצא על הארץ
 ולוט

תרגום אונקלוס

נפשי: (כז) ואמר ליה הא נסיבת
 אפק אף לפתקא דרין בריל דלא
 לטהפד ית קרתא דבעיתא עליה:
 (כח) אחי אשתיב לתון ארי לא
 איכול לטעבר פתקא עד שיתק
 לתון עלין קרא ששא דקרתא
 צוער: (כט) שששא נפק על ארעא
 ולוט

באור

הלא זוער היא, הוא כמו חומר מוסגר, ולכן חלת שנה ברביע מפתיק סודת יין
 הטפתא שנותת היא, ועד'ו, חלטה נא שנה (הלא זוער היא) ותחי נפשי, וזו תחי
 נפשי פי חגבל עס: (כא) גם לדבר הזה, לא דייך שמה נטול אלא אף כל העיר חגבל
 חגבלך: לכתי הפסי, עיין בת"ס מ"ט נענין דגשות הכ"ף, ויהי' עס המקרה שהנפרד
 מחט-הופך וענינו כמו עס הפלגה, ויהי' פירושו, לבלתי עשה הפיכתי בעיר הזאת,
 וקסת דחוק הוא אכל הדגש שבכ"ף לחנני לפרש כן, כי אם יהי' מקור עס
 הכתי ראוי להיות הכ"ף רפוי' כמו ויהי' בשכבו (רות ג' ד'), על רדפו בחרב אחיו (ענין
 א' י"א), או יהי' עס המקרה במקום המקור, כמדע שנתנת קודמתם רגילים להתחלף
 ולבא זה במקום זה, חזת תכו' ג"כ כולת רש"י כמו הפסי, הופך אני, ויהי' ראוי לפרש
 הופך עלי' חו' הפיך עלי, רק שכתב כן לפרש הכונה, אכל אין כונתו שיהי' ביטוי,
 וראי' לזה שכל הרצות שהכין המה מקודים כמו עד צאי, אחרי רואי, מדי
 דכתי ט: (כב) קרא, הקורא: צוער, על עס והיא זוער: (כג) השמש יצא על
 הארץ

וְלוֹט בָּא צְעָרָה: כְּוַיְהוּהָה הַמְטִיר
עַל-סָדֶם וְעַל-עַמּוֹרָה גַּפְרִית
וְאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן-הַשָּׁמַיִם:

לוט צו צער און: (כד) דער
עוויגע לים אויף סדום אונד
עמרה שוועפעל אונד פייאר
רענגען, פאן איהם, דעם
עוויגען, פאן דעם היממעל
העראב: ער

ויהפך

תרגום אונקלוס

רש"י

וְלוֹט עָאד לְצוּעַר: (כד) וַיִּי אֲמַטֵּר
עַל-סָדֶם וְעַל-עַמּוֹרָה גַּפְרִיתָא
וְאֵישְׁתָּא טְדַקְרָם יִי טוֹן שְׁמַיָּא:

יחיד מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד
מכיל שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד:
על כן קרא שם העיר צער. על שם והיא
מזער: (כד) וה' המטיר כל מקום שנא' וה'
הוא ובית דין: המטיר על סדום בעלות
השחר כעשכנא' וכמו השחר עלה שעה שהלכנו
לחמה ומהם ללכנה אמר הקב"ה אם אפרע
מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אלו
היתה לבנ' מושלת לא היינו מרבין ואם אפרע
מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים
אלו היה החמה מושלת לא היינו מרבין לכך
כתוב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה
שהחמה והלכנו מושלים: המטיר גפרית
ואש בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש:
מאת ה' דרך מקראות לדבר כן כמו
נשי למך ולא אמר נשי. וכן אמר דוד קחו
עמכם את עבדי אדוניכם (מלאכים א' א')
ולא אמר מעבדי וכן אמרוז אמר בשם המלך
ולא אמר נשמי. אף כאן אמר מאת ה'
ולא אמר עמתי: יין השמים. הוא שאמר
הכתוב כי גם ידן עמים וגו' (איוב ל"ו)
כשנא ליסר הכריות עבית עליהם אש יין
השמים כמו שעה לסדום, וכשנא להוריד
הטן יין השמים הנני ממטיר לכם לחם

ויהפך

באור

הארץ, הרד"ק בשראים שרש עין פי' ינא הוכיר, ואין צורך להזכירו מפשוטו כי היציאה
הפך היציאה, וכן תרגמו אנקלוס ויב"ע, וכן מתורגם כל"א, ושמש פעם ל' זכר במקרא
ופעם ל"כ: ולוט בא צערה, הו"ו פה למצור ב' המאמרים המתקנים בזמן, וביאורו,
כאשר ינא השמש על הארץ, או בא לוט לצער, וכל"א (אלה דיו זאנני וכו'), אז קאם
וכו': (כד) וה' המטיר, לפי פשוטו תהי' גם הו"ו הזאת למצור המאמרים
הנכנסים לפניהם שמתקנים איה' בזמן, ואומר עוד כי שב על מאמר השמש ינא על הארץ, ומאמר
ולוט בא צערה הוא כמו מאמר יוסגר ולכן בא בסוף פסוק שהוא מפסיק יותר מן האתנח
שנזלת הארץ כי כן מצינו המאמר המוסגר לפעמי' גם פ' כשוועשו לי מקדש (ושכנתי בתוכם):

ככל אשר אני מראה אותך וגו' (שמות כ"ה ח' ט'), והי' ביאורו, כאשר ינא השמש על
הארץ (ולוט בא צערה) או המטיר ה' וגו', וכל"א (אלו דיו זאנני אויף גינג (זא עבען
קאם לוט צו צער און) אז לים דער עוויגע אויף סדום אונד עמרה שוועפעל אונד פייאר
רענגן: המטיר, שרש מטר יורה על הנשם, אמנם הפעל מוטו הושאלגם לשאר הדברים
היורדים מן השמים כמו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שם י"ו ד'), וענינו הוריד,
וימטר עליהם כעפר אחר (תהלים ע"ח כ"ז), וכן כאן פירושו הוריד, או הוריד מטר עם
גפרית ואש: על סדום ועל עמרה, הזכיר אלו הכ' לפי שהיו הנדוטי' שנהן: מאת ה',
לפי פשוטו דרך המקראות לדבר כן והראוי מלתו כמו ויאמר למך וגו' נשי למך (בראשית
ד' כ"ג), ולא אמר כמו ויבנים כמחור, כן פי' רש"י והראב"ע, וכ"ה במ"ר ובגנ' דסנהדרין
(דף ל"ח ע"ב), אבל הרשב"ם כתב ח"ל וה' המטיר, המלאך גבריאל, (שנקרא על שם
שולמו), מאת ה', שכינה מוש, וכן הוא בבראשית רבה ובתנחומא עכ"ל, ור"ע ספורטו
כתב ח"ל לא שהעלה נשאים מוקנה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בבתיקום
ואנני

(כה) ער קעהרטע אללע רוע
שטערטע אום , אונד דען
גאנצען קרייז , אונד אללע
בעוואהנער דער שטערטע ,
אונד דאן געוועכס דען
ערדרייכו : (כו) אלו ויינע
פרויא הינטער איהם צוריק
זא , ווארד זיא צו איינער
זאלצוויילע : אברהם

כה ויהפך את הערים האל ואת
כל הכפר ואת כל יישי
הערים וצמח האדמה : י ותבט
אשתו מאחריו ותהי נציב מלת :

וישכם

רש"י

תרגום אונקלוס

(כס) ויהפך ית קרויא האליו וית כל
טישרא וית קל יתבי קרויא וצטחא
דארעא : ואסתביאת

מן השמים (שמות ט"ז) : (כה) ויהפך את
הערי' וגו' ארבע' יושבות בסלע אחד והפך
מלמעלה למטה כג' בחלמים שלח ידו וגומר
(איוב כ"ח) : (כו) ותבט אשתו מאחריו
מאחריו של טע : ותהי נציב מלת' במלת מטאה

ובמלת לקתה אמר לה תני מעט מלת' לאורטיס הללו אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה נא
להנהיג

באור

ואכני אז בטבע עכ"ל : (כה) ויהפך את הערים האל , לשון ר"ע ספורט
שנה הארץ ההיא ויושביה לטבע גפרית ואז כמו הפך את מימיהם לדם (תהלים
ק"ה כ"ט) , ונהפך לטבע מלח אותו העל שעלה קודם הוריהה כאמרו גפרית ומלח
שרפה כל ארצה (דברים כ"ט כ"ג) , כמשפט כל לחות תטול מעורב עם חלקים
שרופים עכ"ל , וכן פי' מהר"י אברבנאל , ואין דעתי טוה בניאור זה , כי רוב לשונות
ההפך הנאים במקרא להורות על הפיכת הגשם לגשם אחר נזכרו שניהם והגשם
שנתהוה מחדש יסובר עם למ"ד בתחלתו כמו הפך את מימיהם לדם , והמטה אשר
נהפך לנחש (שמות ו' ט"ו) , ולפעמים תטול הלמ"ד , אבל שני הגשמים יזכרו
בפסוק כמו ההפכי הנזר אגס מים חלמים למעיט מים (תהלים קי"ד ח') , (ואולי
למ"ד של למעיט מושכת עוד אחרת נכחה אל אגס) , וכן בתוכנות נפשות והפכתי
אבלם לשון (ירמיה' ל"א י"ג) , והפכתי תניכס לאבל (עמוס ח' י') , ההפכים ללענה משפט
(שם ה' ו') , שתי התוכנות נכרות , ולמ"ד על המושדות , מאח"כ רוב לשונות ההפך
הנורות על ההפיכה המקוונות אין אחריהם שם אחר ולא למ"ד , וכיון שכל מקום שזכר
הפיכת דם במקרא לא נתלה עמו שם אחר עם למד בתחלתה או בלי למד , תהי' ההפיכה
כהודאתה הפשוטה הפיכה מקוונות מוטעה למעלה , כאשר קבלו חז"ל בבראשית רבה ואמרו
ארבעתן יושבות בסלע אחד ובא אלך והפכן מלמעלה למטה שנאמר בחלמים שלח ידו הפך
משדש הרים (איוב כ"ח ט') * ואכני לא ידעתי מדוע נמשנס בניסי האל ונפלאתיו , ומה נבע
כי כרויח נגסים המופלאים אשר נבהו עד רוס שמים , כחני ורת מיהם להקטינס , ומה גדול
הי' הנס הענוס הזה בארץ אשר היתה כגן עדן דשנה ורעננה , וכמו רגע היתה לשונות עולם
וירד שאונה והמונה ועלו נה , ולא תלו בה ידי הטבע כלל , כי לא נראו בה אותות החורבן אף
רגע טרם זה , כאשר כתב ר"ע ספורט על מאת ה' מן השמים וכבר העתקתי דבריו , וכתב
מהר"י אברבנאל אזהו ג"כ כונת הכתוב השנים ינא על הארץ להודיע שלא הי' שם כדרך הטבע
אשר טרם העטר יתקדרו שנים בעבים וזהו השם אינו נראה , רק שהי' להפך שהאש זרחה
על הארץ : (כו) ותבט אשתו מאחריו , כתב הרד"ק בספר הפרשים שרש אחר חז"ל פי'
אשתו שהיתה מאחריו הביטה אחריה עכ"ל , ויהי' שיעורו ותבט אשתו (אחר) מאחריו , אבל
הנגינה לא תסכים עמו , ולכן נראה נכון דעת המפרשים שהביטה מאחריו לטע שהי' הולך
אחריהם מאסף לכל ביתו משהרים להחלט : ותרו

כו וישכם אברהם בבקר אר-
 המוקום אשר עמד שם את פני
 יהוה: כח וישקף על פני סדם
 ועמרה ועל כל פני ארץ
 הכנען וירא והנה עלה קיטר
 הארץ בקיטר הכבשן: כט ויהי
 בשחת אלהים את ערי הכנען
 ויזכר אלהים את אברהם
 וישלח את לוט מתוך ההפכה

בהפך

(כו) אברהם בענאב זיד דעו
 מארגענו פריה אן דען ארט ,
 וואַ ער פֿאַר דעם אַנגעוויכטע
 דעו עוויגען געשטאַנדען :
 (כח) שוואטע הין נאך דער
 זייטע פֿאַן סדום אונד עמרה ,
 אונד נאך דער גאַנצען זייטע
 דעו קרייסלאַנד , אונד זאַהע
 אויז דער ערדע אייגען רויך
 אויףשטייגען , וויא דער רויך
 אויז איינעם קאַלקאַפֿען :
 (כט) אַלואַ דאָ גאַט דיא
 שטעדטע דעו קרייזען פֿער-
 דערבטע , דאַכטע גאַט אן
 אַברַהם , אונד שיקטע לוט
 מיטטען אויז דער פֿרוויסטונג
 הינועג , דאָ

רשיי

תרגום אונקלוס

להנהיג במקום הזה : (כח) קיטר - תימור
 של עין טורק"א בלע"ז (והוא טארס"י בל"א
 בראנד פאקל) : כנען - חפירה שזרפין בה
 את האבנים לסיד וכן כל כנען שנתורה :
 (כט) ויזכר אלהים את אברהם - מהו וזכרתו
 של אברהם על לוט כזכר שהיה יודע לוט שגרה
 אצלו

(כו) ואסתביאת אתתיה טבתרוזיה
 ונות קמא דטלקא : (כח) ואקרים
 אברהם בצפרא לאתרא דטשמש
 פטון בצלו קדם : (כט) ואסתבי
 עלראפי סדום ועמורה ועל כל אפי

ארעא דטישרא וחוא וקא סליק תננא דארעא כתננא דאתננא : (כט) ויהי כד
 חבל יית קרני טישרא ודקיר יית אברהם ושלח ית לוט טגו הפקתא כד

באור

וחיה נציב טלח, ונעשית מצבת מלח, ואמר נציב כי כמו שהיתה נצבה עומדת כשהביטת
 אחריה כן שנה מלח בקומתה, כי ה' גם נ"כ מלח בין הנפרית ואש, ואף שלא נזכר פה,
 הנה מפורש במקום אחר נפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' כשהפכת סדם וגו' (דברי' כ"ט
 כ"ג), ושרש היה יורה לפעמים על השתנות ההויה לדבר אחר כמו שכתבתי בפסוק והי' טעמו
 כטעם לשד השמן (במדבר י"א ח'): (כו) וישכם אברהם בבקר א המוקום וגו', שיעורו ללכת
 אל המוקום, והשתרגס האשכנזי תקן זה בלשונו: (כח) וישקף על פני סדם וגו',
 לדעת אם נמצאו שם עשרה ויכוניו אם לאו. (הרש"ס): קיטר, תימור של עין טורק"א
 בלע"ז: [טארסי, בל"א (בראנדפאקל)]. (רש"י), והוא מנורת קטורת: הכבשן,
 חפירה שזרפין בה את האבנים לסיד, או אשר מנשלין בו כלי החרש, והאש דולקת בה
 תמיד: (כט) ויהי בשחת וגו' ויזכר, וגו', הפסוק הזה כלל עיקר הגלגלו של לוט
 אחר שספר בפרט, כדרך הכתוב, ועם זה הודיע נ"כ שיעקר הגלגלי היתה בזכותו של
 אברהם, והי'ו של ויזכר מחצרת כ' המאמרים המתחסיים בזמן, ובל"א אלו, וא:
 בהפך, כאשר הפך, וכן ת"א כד הפך: אשר ישב בהן לוט, באחת מהן
 וכן ויקנר בער"ג נלעד (שופטים י"ב ז'), כי' באחת מערי גלעד, ועל עיר כן אחבת
 (זכריה ט"ט), כי' כן אתון אחת מהאחבות, וכן באש ישרש אתוואתהן (ויקרא כ' י"ד),
 ואת אחת מהן והיא האחרונה שנאלת באיסור: (ל) בהר

דא ער נעמליך דיא שמערטע
 אומקעהרטע, אין וועלכען
 לוט געוואהנט האטטע :
 (ל) לוט גינג פאן צוער הינויך,
 אונד בעועצטע זיך אויף דעם
 געבורגע, אונד זיינע ביידען
 טעכטער מיט איהם, דען
 ער פירכטעטע זיך לענגער
 אין צוער צו בלייבען : אונד
 וואהנטע מיט זיינען ביידען
 טעכטערן אין איינער העהלע:
 (לא) דא שפראך דיא עלטעו-
 טע צור זינגוטען, אונדער

בְּהִפּוֹךְ אֶת־הָעָרִים אֲשֶׁר־יָשָׁב
 בָּהֶן לֹט: ל וַיַּעַל לֹט מִצּוֹעַר
 וַיֵּשֶׁב בְּהָר וּשְׁתֵּי בָנָתָיו עִמּוֹ בִּי
 יְרֵא לְשֵׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב
 בַּמְּעָרָה הַזֹּאת וּשְׁתֵּי בָנָתָיו:
 לא וַהֲאָמַר הַבְּכִירָה אֶל־
 הַצְּעִירָה אַבְיָנוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין

בארץ

פאטער איזט אלט, אונד קיין מאן איזט מערר אים

רשי

תרגום אונקלוס

כִּדְתַפֵּךְ יַת קְרִינָא דִּיהִוָּה יְתִיב כְּהֵן
 לֹט: (ל) וקליק לוט מצוער
 ויטיב בטורא ותקמין קמתיה עמיה
 ארי דחיל למיתב בצוער ויטיב
 בטערקתא הוא ותקמין קמתיה :
 (לא) ואקרת רבתא לזעירתא אבונא
 סיב וגבר בית בארעא

אשתו של אנרהם וזויע אמי אנרהם במזרים
 על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהי' חס
 עליו לפיכך חס הקב"ה עליו: (ל) כי ירא
 לשבת בטוער לפי שהיתה קרובה למדום:
 (לא) אבינו זקן ואם לא עכשו אימתי שאל
 ימות או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ
 כטור' היו שכל העול' נחרב כמו נדוד המבול
 ב"ר

באור

(ל) בהר, הידוע אחר לו המלאך, ולא ירא לשבת בהר כי חשב שההפכ' לא תפסע יותר כמו
 שהורה לו המלאך באשרו ההרה העלע: כי ירא לשבת בצוער, להתעכב עוד בטוער, מפני
 שהיא מן המקומות שגורה עליהן ההשחתה ובתחנתו של לט הנטיה המלאך בעבור שלא יוכל
 להמלט ההרה בו ביום, חשב לבטו כי לא יאריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט
 ההרה ואולי יהפוך העיר: וישב בטעררה, להסתר שם עורם וגם: (לא)
 הבכירה, הרמז'ן כתב ח"ל אשר ר"א יתכן שהיתה לו אשה אחרת וזתה בתולה
 (כוונתו לפי שכבר הי' לו שתי בנות נשואות כמו שפי' למעלה וזתה לא הי' הנשואות
 לפני הבכורות, וא"כ איך יקראתה הגדולה בכירה, לכן אמר שיתכן שהי' לו אשה אחרת והיו
 הנשואות מן אשתו הראשונה ואותן שנינו מן השני', ואחת מהן בכירה ואחת מהן צעירה),
 ואין טורח כי הבכירה הפך צעירה כל גדול באשה יקרא נכור וכל קטן מוטו צעיר לו והפכו
 הראשון יקרא נכורים וכן נכורי דלים (שע' י"ד ל'), העוקדמים גדלות שהם דלי הדלים
 וכן נכרו ייסדנה ונצעריו יפיו דלתיה (יהושע ו' כ'), וכן תרגם אנקלוס רבתא עב'ל,
 כי בכל מקום שהכונה נחלת נכור על הפטר רחם לאש או הראשון לאביו מתרגם אנקלוס
 נוכרא, ולפי מה שפירשנו שאין הכרח שהיו לו שתי בנות נשואות, יהי' פי' בכירה כפשוטו:
 אבינו זקן, ואם לא עכשו אימתי שאל ימות או יפסוק מהוליד: ואיש אין בארץ,
 כטורות היו שכל העולם נחרב שהביא מבול של אש, ור' עסטרט פי' אטנו זקן, ולא יתחנן
 להרחיק נדוד אל ארץ אחרת, ואיש אין בארץ לבוא עלינו, אין איש בזה הג'ל' ראוי לבח
 עלינו

בְּאֶרֶץ לְבוֹא עֲלֵינוּ כְּדָרְךָ כָּל־
הָאֶרֶץ: לֵב לְכֹהֵן נִשְׁקָה אֶת־אֲבִינוּ
יִין וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וְנַחֲיָה מֵאֲבִינוּ
זֶרַע: לֵב וְתִשְׁקֶינן אֶת־אֲבִיהֶן יִין
בְּלִילֵיהָ הוּא וְתִבְאֵהָ הַבְּכִירָה

אים לאנדע, דער אונז ביא
וואהנען קאנטע, נאך דער
אויף דער גאנצען ערדע
איבליכען ווייזע: (לג) וואלאן!
געכען וויר אונזער פאטער
וויין צו טרינקען, אונד לעגען
אונז ביא איהם, דאס וויר
פאן אונזרעם פאטער זאמען
צור וועלט ברינגען: (לג) זיא

ותשכב

גאבען אלוף איהרעם פאטער דיאועלכע נאכט וויין צו טרינקען אונד דיא עלטעווע
קאם, אונד

תרגום אונקלוס

רשי

בְּאֶרְעָא לְמִיעַל עֲלֵנָא בְּאֹרַח קַל־
אֶרְעָא: (לג) אִיתָא נִשְׁקִי יַת אֲבוּנָא
חֲטָרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ וְנִקְיִים מֵאֲבוּנָא בְּיִין : (לג) וְאִשְׁקִיָּא יַת־אֲבוּהֶן
חֲטָרָא בְּלִילֵיָא הוּא וְעֵלְת רַבְתָּא

באור

עלינו עכ"ל: כדרך כל הארץ, שהמנהג הוא שלא תנשא אשה אלא להנן לה: (ר"ע
בטרט): (לג) לכה נשקה, לשון זרות והומנה ולפי שהליכה זרח והיטיבה עגלה נאמר
הזרח כל הליכה, ו"כ הרד"ק במדעים שרש"י הב, והנה כבר כתבתי ענין מלת הנה ריע
של לכה כפ"ח נח בספוק הנה כלבנה (י"א ג'), והנה שרש ילך גם הוא יורה לפעמים על הזריו'
כלא הליכה ולפעמים על ההליכה לבדה ולפעמים על שתיהן באחד, ולא מלתא מלת לכה
לנקבה ויורה רקסה, אשר בתחלת ההקפה ראוי להיות לבי, כאשר נמשא כן י' לפעמים
צוקרא, ומנאית מלת לכה ליחיד הרבה פעמים, גם מלת לכו לרבים, וכלם יורו פעם
על הזריות ופעם על ההליכה ממש, ואמר הבחינה הראוי' בכל א' מהן אימר כי בכל מקום
שורה רק על ההליכה לא תשתנה בלי ספק הודא' היין והעספ', ויאמ' לנקבה לכו, לומר
לך או לכה (בתוספת ה"א מאותיות האומנתי', ולרבים לכו, איננס בכל מקום
שורה על הזריות, אם יורו לרבים יאמר לכו, ואם ליחיד יאמר לכה אף אם
האדבר ישתף עמו במלאכתו כמו לכה נכרתה ברית (בראשית ל"א מ"ד), לכה נא
ונסורה (אופטיס י"ט י"א), ולנקבה, אם המדבר איננו משתף עמו במלאכתו או יבא
על משפטו, לכו, כמו לכו את מלכי עלינו (שם ט' י' ו"ג), כי האדברים לא השתפו
צמלובה, ואם ישתף עמו המדבר או יאמר לכה כמו כאן לכה נשקה, אף ששתיהן
נקבות, כי איט טוי, אחרי שלא יטה אדם לעצמו, כי אם סיון הקריאה והזרח
(אינשריעקנין בלע"ו), ולזה אין לו הוראות הנדברים והיין והעספ', והכוונה פה
זר ענין ואותו גם איני וגסקה את איני יין, וכן מתרגם בל"א (וואלאן!): יין,
דש"י כתב ע"פ המדרש שרש"י גם כודען להם יין במערה, להוביא מהן שתי
אונות, אבל לפי פשוטו אין טורח לזה כי כודאוי לקחו להם צמער כל הנדך להם
מאכילה וסתי', ומנא במדרש צ"ר מנין היה להם יין במערה אלא ממה שהיין מרובה להן
היו מחביאין אותו במערות עכ"ל, פי' שארן הכבר היתה ארן מבורכת ומוביאה יין הרבה
והיו מחביאין אותו במערות שלא יחשון, וכשנחרבה כל ארן הכבר בשאר היין שנמעה
הסקר: (לג) בלילה הוא, הראוי בלילה הוא, כי השם הנא עש ה"א הידיעה משמע
אלמן שיבא גם המוטר געשו בה"א הידיעה, ונחמרה פה דרך זרות, כמו נהגים את
העגלה

אונד לאג ביא איהרעם
 פאטער, אהנע דאס ער עז
 מערקטע, וועדער ביא
 איהרעם נידערלעגען, נאך
 ביא איהרעם אויפשטעהן:
 (לד) רעו מארגענו דרויף
 שפראך דיא עלטעסטע צור
 יינגסטען, איך האבע געו-
 טערן ביא מיינעם פאטער
 געלעגן: געבען וויר איהם
 איך רייע נאכט וויין צו
 טרינקען, זאדען קאסטע אונד
 לעגע דין ביא איהם, דאס
 וויר פאן אונזערם פאטער
 זאמען ערהאלטען: (לה) זא
 גאבען זיא איהם אויך רייע
 גאכט וויין צו טרינקען: אונד
 דיא יינגסטע שטונד אויף

והשבב את אביו ולא ידע
 בשבבה ובקומה: לו ויהי
 ממוחרת ותאמר הבכירה אל-
 הצעירה הן שכבתי אמש את
 אבי נשקנו יין גם הלילה ובאי
 שכבי עמו ונחיה מאבינו זרע:
 לו ותשקין גם בלילה ההוא את-
 אביו יין ותקם הצעירה
 והשבב עמו ולא ידע בשבבה
 ובקומה: לו ותהרין שתי בנות-

נקוד על ויין לוט

אונד לענטע ויך ביא איהם, ער אבער מערקטע וועדער איהר נידערלעגען, נאך
 איהר אויפשטעהן: (לו) ביידע טאכטער לוס'ז וואורדען פאן איהרעם

רשי

תרגום אונקלוס

לפניא מהן ב' אומות: ותשבב את אביו *
 וכשירה כתיב ותשבב עמו * כעירה לפי שלא
 פתחה בזכות אלא אמותיה למדתה חיסך עליה
 הכתוב ולא פי' גנותה אכל בכירה שפתחה
 בזכות פרכות הכתוב במסורה * ובקומ' של
 בכירה כקוד לומר שבקומה ידע ואף יל פוכן
 לא נש' ליל שני עלשתו: (לו) ותהרין י' אע"פ
 שאין האשה מתעבר' מביאה ראשונה אלו
 שלטו בעמון והביאו ערותן לחן וכתעברו
 וקמת וערתא ושכיבת עטיה ולא ידע
 תרמין קנת'

ושכיבת עם אביהא ולא ידע
 בשבבה ובקומה: (לו) ותהי ביוקא
 רבתרוחי ואסרת רבתא לן עירתא הא
 שכיבית רמשא עם אבא גשקינה
 חקרא אף בליליא ועולי שכוכי עטיה
 ונתים מאבנא בגין: (לס) ואשקיאה
 אף בליליא ההוא יתאבוקו חקרא
 בשבבה ובקומה: (לו) ועדיאו
 לוט

באור

הפגלה חדשה (שחול ב' ו' ג'), את הכבש אחד (כמדבר כ"ס ד'), הראש אחד (שחול
 א' י' ג' י'), והדומים להם: בשבבה, מקור עם הכנוי, ועל דעת הרד"ק אותם שהטו
 בהם ע"מ פעול יבואו בכנוי המקור בקמן הפ"א כמו פקדון, ואותם שהם ע"מ פעל יבואו
 בחירק הפ"א, אבל רבו החיים בזה הכלל: (לד) אמש, הליל' שער
 קרוי

לוט מאביהו: ל וְתֵלֵד הַבְּכִירָה
 בֶּן וְתִקְרָא שְׁמוֹ מִזֶּמֶן הוּא אָבִי
 מִזֶּמֶן עַד הַיּוֹם: ל ח וְהִצְעִירָהּ
 גַּם הוּא יִלְדָה בֶּן וְתִקְרָא שְׁמוֹ
 בֶּן עָמִי הוּא אָבִי בְנֵי עֵמוֹן עַד
 הַיּוֹם: ס כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם
 אֲבָרָהָם אֶרְצָה הַנְּגֹב וַיֵּשֶׁב בֵּין
 קְדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיַּגְר בְּגָרָר:
 ב וַיֹּאמֶר אֲבָרָהָם אֶל שְׂרָה
 אִשְׁתּוֹ אַחֲרָי הוּא וַיִּשְׁלַח
 אַבְיִטְלָךְ

איהרעם פֿאַטער שוואַנגער:
 (ל) דיא עלטעזטע געבאָהר
 איינען זאָהן, אונד געננטע
 איהן מִזֶּמֶן: דיוער איוט דער
 שטאַמפֿאַטער דעו פֿאַלקעו
 מִזֶּמֶן, ביז אויף דיוען טאַג:
 (לח) דיא יינגזטע געבאָהר
 איינען זאָהן, אונד
 געננטע איהן בן עמי, (זאָהן
 מיינעו פֿאַלקעו): דיוער איוט
 דער שטאַמפֿאַטער דער
 קינדער עסון, ביז אויף
 דיוען טאַג:

כ (א) אברהם ריוטע פֿאַן
 דאָ וועג, אין דאָן לאַנד
 געגען מיסטאַג, בעועזטע
 זיך צווישען קדש אונד שור,
 אונד וואָהנטע אַלו פֿרעסד-
 לינג צו גרר: (ב) אברהם
 זאָנטע פֿאַן ווינער פֿרויא שרה, זיא איוט מיינע שוועזטער: דאָ שיקטע אַבִיטְלָךְ

תרגום אונקלוס

רש"י

לוט מאביהו: (ל) וילדת רבתי
 בר וקרת שטיה מזאב הוא אבוהון
 דמזאבאי עד יוקאדיין: (לח) וועירקא
 אף היא ילדת בר וקרת שטיה בר
 עמי הוא אבוהון דקניעטון עד
 יוקאדיין:
 כ (א) ונטל סתמן אברהם לארע
 דרוטא ויטיב בין דקס ובין
 דגרא ואתותב בגרר: (ב) ואתר אברהם על שרה אתתיה אסתיה היא ושלח
 אַבִיטְלָךְ

מביאה ראשונה: (לז) מואב: זו שלא היתה
 נטעה פירשה שמאביה הוא: אבל כעירה
 קראתו בלשון נקיה וקבלה שזכר בימי
 משה שזא' בני עמון אל תתגר כס כלל
 (דברים ב') ובמזאב לא הזכיר אלא שלא
 ילחם כס אבל לגערן התיר לו:
 כ (א) ויסע משם אברהם: כשראה שחרבו
 הכרכי' ופסקו העוברי' והשני' נסע
 לו משם ד"א להתרחק מלבוט שינא עליו שם דע
 שזא על בנותיו: (ב) ויאמר אברהם: כאן
 לא
 ואתר אברהם על שרה אתתיה אסתיה היא ושלח
 אַבִיטְלָךְ

באור

קרוי אמש, ומעם א' נמשא על טונת חושך, אמש שואה ומשאה (איוב ל' ג'): (לז) מואב, כמו
 מואב, וכן בן עמי שאבי הילד ממשפחתה הוא, וכתב ר"ע ספורטו שרבו להורות בזה שלא
 כתעברו מלדס בלתי הנן: עד היום, בימי משה, וכן כל עד היום, עד ימי הסופר
 שכתב את הדבר (הרש"א):
 כ (ב) אל שרה, על שרה, וכיוצא בו א הלקח ארון האלהים וא סמיה ואישה (שעש'
 א' ד' כ"א), שניהם בלשון על או בעבור: ארחי היא, לא היה זה כמו בעברים כי שם
 בנואס מנרימה ויראו העברים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השמים ואל החלק
 כי